

JELGAVA KĀ KONCERTVIETA 19. GADSIMTĀ: MŪZIKI UN REPERTUĀRS

Zane Prēdele

Turpinot Jelgavas mūzikas vēstures izpēti, šis raksts ietver galvenokārt skatu uz ārzemju māksliniekiem, kas 19. gadsimtā tur darbojušies vai viesojušies, veidojot regulāru pilsētas koncertdzīvi. Pētījuma gaitā skrupulozi pētīti avoti no Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja (ĢEJVM), Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) un Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas (LUAB) kolekcijām, kā arī izmantoti sekundārie avoti un periodikas materiāli. Raksta mērķis ir revidēt agrāko gadu autoru ne vienmēr no pārbaudītiem avotiem iegūtās ziņas un to tālāku izplatību, meklēt apstiprinājumus svarīgiem faktiem un izcelt galvenās (diemžēl mūsdienās bieži vien jau zudušās) koncertvietas, kā arī ar retām vizuālām liecībām papildināt lasītāja pieredzi saistībā ar īpašu, mazpētītu laikmetu Jelgavas mūzikas dzīvē.

Atslēgvārdi: Mītava (*Mitau*), Jelgavas teātris, Karls fon Holtejs, Rihards Vāgners, muzikālījas, Mēdema villa (*Villa Medem*), Jelgavas Svētās Trīsvienības baznīca

Keywords: Mitau, Theater in Mitau, Carl von Holtei, Richard Wagner, musical editions, *Villa Medem*, Holy Trinity Church in Jelgava

Ievads

Historiogrāfijā Jelgava plašāk aplūkota Kurzemes un Zemgales hercogistes vēstures pētījumos, neiztrūkstoši kā baroka arhitektūras un tēlniecības rezidence, vēlāk arī klasicisma kultūras mantojuma nesēja, sena teātra pilsēta, kur iestudētas un izrādītas daudzas pazīstamas lugas, ievijot šajā uzvedumu laukā arī latviešu teātra vēstures pamatstīgu (*Adolfa Allunana atmiņas par latviešu teātra izcelšanos* 1924; Kundziņš 1968; Hausmanis 1988). Bet Jelgava kā koncertvieta 19. gadsimtā? Īsi, bet atzinīgi par Jelgavas teātri (*Theater zu Mitau*) izteicies jau Rihards Vāgners (Wagner 1911: 180). Pēc viņa operas *Klīstošais holandietis* pirmizrādes Drēzdenē 1843. gada 2. janvārī otrais iestudējums notika tā paša gada 22. maijā (3. jūnijā)¹ Rīgas Pilsētas teātrī, bet jau 19. jūnijā (1. jūlijā) to izrādīja Jelgavā (L. Apkalns, *Latvju mūzika* 1969: 166²; [Anonym], *Der Zuschauer* 22.05.1843; [Anonym], *Rigasche Zeitung* 17.06.1843). Tikai vēlāk sekoja iestudējumi Berlīnē, Cīrihē, Prāgā un citviet (Loewenberg [1942]/1978³: 825).

1 Attiecībā uz koncertiem un izrādēm, kas notika toreizējās Krievijas t. s. Baltijas provincēs, pirmais minētais datums ir pēc vecā stila jeb Jūlija kalendāra.

2 Longīns Apkalns savā rakstā atzīmē Jelgavu kā trešo pilsētu, kur izrādīts *Klīstošais holandietis*, taču Alfrēda Lēvenberga kompilētajā fundamentālajā katalogā *Annals of Opera* atrodama norāde par šīs Vāgnera operas uzvedumu Kaselē vēl pirms Jelgavas – 1843. gada 5. jūnijā Luija (Ludviga) Špora vadībā (Loewenberg [1942]/1978³: 825).

Drīz pēc Vāgnera – 1844. gada 2. (14.) februārī – Jelgavā uzstājās pianiste Klāra Vika-Šūmane, kas savā dienasgrāmatā atstājusi šādu ierakstu:

“Trešdien, 14. II. Deviņos no rīta mēs atkal braucam uz Mītavu. Atkusnī visu laiku braucām pa Daugavas ledu, kas bija ļoti nepatīkami. Fon Ropa kungs mūsu atbraukšanai bija sagatavojis Lihtentāla klavieres, kuras vakarā noveda mani līdz izmisumam, jo karstuma dēļ zālē tās bija kļuvušas pilnīgi nederīgas. Spēlēt uz tām bija pilnīgi neiespējami – un tomēr man vajadzēja spēlēt...” (*Mana Jelgava* 2015: 104)

Lai arī pagaidām nav izdevies noskaidrot šī citāta oriģinālavotu, Vikas-Šūmanes rakstītais sakrīt ar informāciju, ko viņa paudusi vēstulē tēvam 1844. gada 20. februārī³ no Tērbatas (vāciski *Dorpat*), proti – pēc svētdienas koncerta 11. februārī viņa Jelgavā atgriezusies 14. februārī (Litzmann [1902]/1920⁶: 62). Bertolda Licmaņa (*Berthold Litzmann*, 1857–1926) monogrāfijā, kas tapusi kā ievērojamās pianistes dzīvesstāsts, un kuras pamatā ir viņas dienasgrāmata un vēstules, Klāra Vika-Šūmane tēvam paudusi, ka ziemā Jelgavā pulcējušies visi Kurzemes augstdzimušie (“*der ganze curländische Adel*”), lai baudītu balles, koncertus un atkal balles. Viņas ieskatā mazajā Jelgavā valda lieliska mākslas izjūta, un klausītāji ir daudz izglītotāki nekā Rīgā. Lai arī tās bijušas nogurdinošas dienas, pakojot mantas un braucot turp un atpakaļ (Rīga–Jelgava–Rīga), turklāt visus koncertus sniedzot vienai, viss bijis uz labu (turpat). Iepriekšminētā pieredze ar skatuves instrumentu un sadzīves grūtības nav atturējušas lielo mākslinieci Jelgavā atgriezties arī 1864. gadā, kad jelgavnieki pie viņas kājām esot nolikuši lauru vainagu ([Anonym], *Rigasche Zeitung* 17.02.1864: 2; ĢEJVM, ZA-712: 10).

Jelgavā koncertējis Ferencs (Francis) Lists (1842. gada martā divi koncerti Jelgavas teātrī, LUAB, R 22154: 95), vēlāk Antons Rubinšteins, kā arī Hanss fon Bīlovs, kurš 1873. gada 11. februārī sniedzis solokonzertu (F. P[ilzer], *Rigasche Zeitung* 19.02.1873). Jelgavnieki var lepoties ar to, ka 1853. gada 10. februārī Jelgavā izskanējis Vāgnera *Tanheizers* (*Rigasche Zeitung* 05.02.1853). Tikai mēnesi agrāk – 1853. gada 6. janvārī – notika pirmā *Tanheizera* izrāde Rīgas Pilsētas teātrī (*Rigasche Zeitung* 03.01.1853). Diemžēl kļūdainis ir publicētais fakts, ka slavenais komponists ir bijis Jelgavas teātra diriģents vēl 1839. gada rudens sezonā (*Mana Jelgava* 2015: 103), jo komponists pameta Baltiju jau 1839. gada vasarā (sk. tālāk 3. tabulu). Uzmanību pelnījis arī ilggadējais Jelgavas pilsētas kapelas vadītājs un mūzikas dzīves organizētājs Pauls Kofskis (*Paul Koffsky*, 1839–1905), kurš bijis vijolnieks, pianists un nozīmīgs pedagogs daudziem, to skaitā latviešu, mūzikas censoņiem (Zemovičs 2020: 13). Savukārt ievērojamais vācu-zviedru cilmes igauņu valodnieks Ferdinands Johans Videmanis (*Ferdinand Johann Wiedemann*, 1805–1887), kurš laikā no 1830. līdz 1837. gadam bija Kurzemes guberņas Cildenās ģimnāzijas (*Gymnasium illustre*) mācībspēks senajās valodās, savās *Atmiņu lauskās par sen zudušo Jelgavu*⁴ atzinis, ka muzikālā ziņā šeit pavadītais laiks viņam bijis visbagātākais mūžā (Wiedemann, Ferdinand Johann. *Mālestusi minu elust* 2014;

3 Šeit datums pēc jaunā stila jeb Gregora kalendāra.

4 Šādu nosaukumu Videmaņa autobiogrāfijas nodaļai manuskriptā devusi tulkotāja no igauņu valodas Anna Žigure (ĢEJVM, [bez šifra]).

ĢEJMMM [bez šifra]). Jelgavā Vīdemanis darbojās vācu vidē rusifikācijas politikas rītausmā. Viņa monumentālajā autobiogrāfijā, kas sāka 1858. gadā Sanktpēterburgā, bet publicēta vien 2014. gadā, Jelgavas latvieši vispār nav pieminēti, savukārt no citām etniskajām grupām raksturoti vienīgi ebreji. Līdz ar dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemes guberņā (1817) un aizsākto industrializāciju iedzīvotāju skaits Jelgavā strauji palielinājās, īpaši 19. gadsimta vidū. Skaitļu dinamika rāda, ka 1802. gadā Jelgavā dzīvoja 9 395 iedzīvotāji, 1823. gadā – 10 130 iedzīvotāju, 1836. gadā – 19 500, bet 1897. gadā jau 35 011 cilvēku⁵. 19. gadsimta beigās Jelgava bija trešā lielākā pilsēta mūsdienu Latvijas teritorijā.

Šajā rakstā apzināti netiek vērtīti tie avoti, kas apliecina latviešu sabiedrības (piemēram, koku kustības) un atsevišķu mākslinieku izaugsmi un darbību šajā pilsētā, jo par to iespējams lasīt dažās publikācijās un npublicētos manuskriptos (Šnē, *Darba Uzvara* 04.01.1969.; Vītolīņš un Krasinska 1972: 150–152; Šnē 1970; ĢEJMMM, ZA-712).

“Esiet sveicināts Jelgavā!”

(Holtejs [1855]/2000: 7)

Pārsteidzošs daiļliteratūras paraugs Jelgavas pētniecības kontekstā ir viens no pirmajiem vācu kriminālromāniem – Karla fon Holteja (*Carl von Holtei*, 1798–1880) sarakstītā *Slepkavība Rīgā* (*Ein Mord in Riga*, 1855); tas ir vēsturisks romāns par Rīgu un rīdziniekiem 19. gadsimta 30. gados, kas caur tuvplāniem atspoguļo Rīgas dažādo iedzīvotāju savstarpējās attiecības. Dramaturgs, aktieris, komponists un režisors, Silēzijā dzimušais Karls fon Holtejs 1837. gadā uzņēmas Rīgas Pilsētas teātra (*Rigaer Stadttheater*) trupas organizēšanu un vadīšanu, taču jau pēc diviem gadiem devās atpakaļ uz Vāciju. Šajā īsajā savas dzīves posmā Holtejs klātienē iepazīna arī Jelgavu (tolaik Mītavu, vāciski *Mitau*). To apliecina minētā romāna pirmā nodaļa, kas kolorīti atklāj cienījamo vācbaltiešu – ģildes priekšnieka Zingvalda (*Singwald*) un viņa kundzes – atgriešanos no Vīnes, Prāgas, Drēzdenes un Berlīnes caur Jelgavu Rīgā, “pie mūsu mīļās dzimtās ziemeļu pilsētas šaurajām, likajām, tumšajām ieliņām”⁶ (Holtejs [1855]/2000: 11). Iepazīstot šo tekstu, rodas pārlicība, ka autors precīzi orientējas pilsētā un tā laika sabiedrības reālo personu aprindās, kas ļauj šo māksliniecisko novērojumu virteni uztvert kā tuvinājumu 19. gadsimta 30. gadu realitātei un romāna detaļas uztvert kā historiogrāfisku avotu vai vismaz pastarpinātu laikmeta liecību. Jau romāna pirmajās rindkopās darbība norit Jelgavas centrā pie Kurzemes (jeb Cēra kunga⁷) viesnīcas, kas bija būvēta 1825. gadā un bijusi labākā Kurzemes galvaspilsētā. Tur “183* gada augusta otrajā pusē (pēc grieķu stila) piebrauca ceļojuma kariete,

5 Datu izmantojums no interneta vietnēm <https://www.jelgava.lv/lv/pilseta/pilseta/vesture-1/vesture/> (skatīts 07.12.2022.); <http://jvmm.lv/index.php/lasitava/50-fakti-jelgavas-vesture/50-fakti-jelgavas-vesture> (skatīts 07.12.2022.).

6 Kopš 1855. gada līdz mūsdienām romāns atkārtoti izdots vismaz 50 reizes, galvenokārt vāciski, taču 2000. gadā izdevniecība *Elpa* laida klajā tā latvisko tulkojumu – romānu no vācu valodas tulkoja Astra Moora, avīzes *Laiks* (ASV) redaktore. Šajā publikācijā citātos izmantots viņas tulkojums.

7 Viesnīcu bija būvējis tirgotājs Johans Ernsts Cērs (*Johann Ernst Zehr*, 1793–1854), un viņa vārds bija rakstīts uz ēkas fasādes.

kurā bija iejūgti septiņi nelieli lietuviešu pasta zirgi” (turpat: 7). Raitās sarunās starp Zingvaldiem un Cēra kungu noskaidrojās, ka Vidzemes pastmeistars zaudējis derībās, solidams, ka no Rīgas līdz Jelgavai, ieskaitot nepieciešamo apstāšanos Olainē, nobrauks piecdesmit astoņās minūtēs. Savukārt rātes loceklis fon Baranova kungs sešas jūdzes⁸ veicis piecdesmit divās minūtēs, jo zirgu pārijūšana Olainē prasījusi tikai vienu minūti, un derības vinnējis. Zingvaldu pāris nolēmis nakšņot Jelgavā un Cēra kungs uzreiz ieteicis ģildes priekšniekam vakaru pavadīt Mēdema villas dārzā, kur bijis paredzēts “koncerts, ugunošana un smalka sabiedrība” (Holtejs [1855]/2000: 9).

Grāfa Mēdema piepilsētas savrupmāja *Villa Medem*⁹ celta 1818. gadā pēc vācu klasicisma arhitekta Johana Georga Ādama Berlica (*Johann Georg Adam Berlitz*, 1753–1837) projekta, un tai mūsdienās ir valsts aizsargājamā kultūras pieminekļa statuss. 1881. gadā Mēdema villas parka daļu iegādājās Jelgavas Latviešu biedrība, kas tur rīkoja koncertus un teātra izrādes. Vasaras saulgriežos tur svinēta Zaļu diena, un no 1881. gada līdz 1895. gadam Mēdema villas parkā notika populārie t. s. Brīvlaišanas svētki (Prēdele 2021: 129; [Skruzītis], *Austrums* Nr. 10, 01.10.1892.: 305–309). 1895. gada 15. jūnijā (pēc jaunā stila – 27. jūnijā) no Mēdema villas dārza sākās Jāņa Čakstes (1859–1927) organizētais Ceturto vispārējo latviešu dziesmu un mūzikas svētku gājiens uz koncertvietu¹⁰.

Holteja romāna personāžu vidū Mēdema villā minēts pilsētas birģermeistars Francis fon Cukalmaljo (*Franz von Zuccalmaglio*, 1800–1873), kurš, izstudējis jurisprudenci Hallē un Berlīnē, 1822. gadā ieradās Kurzemē, bija mājskolotājs un kopš 1825. gada – revidents, bet no 1836. gada līdz savai nāvei pildīja Jelgavas pilsētas galvas pienākumus¹¹. Romānā viņš citē Rīgā mirušā dzejnieka Haralda fon Brakela (*Harald Ludwig von Brackel*, 1796–1851) aforistisko trejrinādi:

“Teiks slavu tai Dieva gudrībai,
Kas Baltij’ s jūru plājis
Tik tuvu pilsētai!”¹²
(Holtejs [1855]/2000: 11)

8 Domātas senās krievu jūdzes, ko lietoja līdz metrisko mēru sistēmas ieviešanai. Viena jūdze bija 7467,6 m (sk. Holtejs [1855]/2000: 8).

9 Jelgavas rezidenci jeb *Villa Medem* pavēlēja uzcelt grāfs Kristofs Johans Frīdrihs fon Mēdems, saukts Žanno Mēdems (*Christoph Johann Friedrich von Medem, Jeannot Medem*, 1763–1838). Mēdemu dzimta turpinās arī mūsdienās.

10 2009. gada pavasarī Jelgavā, Uzvaras parkā, tika atklāta vara plāksne, kurā iegravēts vēstījums par IV Vispārīgo latviešu Dziesmu un Mūzikas svētku gājienu, kas sācies tieši šeit. Tādējādi tika noslēgta tēlnieka Ģirta Burvja veidotā piemiņas akmens *Dziesmu vainags* kompozīcija.

11 Plašāku Franča fon Cukalmaljo biogrāfiju var lasīt viņam veltītajā nekrologā ([Anonym], *Rigasche Zeitung* 24.10.1873).

12 Oriģinālā: “Tut Gott alltäglich loben, / Daß er das Balt’sche Meer / So nah zur Stadt geschoben” (Holtei 1855; Holtejs [1855]/2000: 11).

Francis fon Cukalmaljo klātesošajiem pauž izpratni par Rīgā ieceļojušo tirgoņu pieķeršanos pilsētai, kuru tagad tie sauc par savu, un norāda, ka

“visi drīz vien aklimatizējas un ar prieku sevi dēvē par rīdziniekiem. Jā, es saprotu arī krievisko patriotismu, kas viņus drīz padara par sajūsminātiem valdnieka pavalstniekiem.” (Holtejs [1855]/2000: 12)

Zingvalda uzmanību Mēdema villā pārtver kāds vācbaltu jauneklis, astoņpadsmitgadīgais vicegubernatora brālēns, Krievijas armijas leitnants. Kareivis ieradies no Persijas robežas īsā atvaļinājumā pie radiem. Un lūk, Holtejs raksta:

“Viņš prata daudz un labi pastāstīt par persiešu galmu, kur, būdams kādas militāras sūtniecības biedrs, bija ieguvis kaut kādu briljantiem rotātu ordeņa zvaigzni un no kurienes viņš bija atvedis līdzī arī persiešu kambarsulaini, kas Medema villā ļoti izcēlās ar savu tautasģērbu.” (Holtejs [1855]/2000: 13–14)

Kādā citā lappusē Jelgavas kungi pragmatiski spriež par Vācijas dzelzceļa izbūves nākotni, bet, pieminot Drēzdeni, pastmeistars pēkšņi izjauc iepriekšējo sarunas gaitu ar negaidītu jautājumu par kultūras aktualitātēm: “Runājot par Drēzdeni, ko dara izcilais Lipiņskis? Ko vispār dara cēlā mūzika?” (Holtejs [1855]/2000: 16) Karols Lipiņskis (*Karol Józef Lipiński*, 1790–1861) bija ievērojams 19. gadsimta pirmās puses poļu vijolvirtuozs, komponists, diriģents un pedagogs, Nikolo Paganīni atzīts amata brālis un skatuves partneris. No 1839. gada līdz 1859. gadam Lipiņskis bija koncertmeistars Karaliskajā Saksijas galma orķestrī Drēzdenē. Viņa paziņu un labvēļu lokā iekļāvās gan Frideriks Šopēns, gan Roberts Šūmanis. Iemīlot kamer muzicēšanas mākslu un ceļojot pa visu Eiropu, Karola Lipiņska partneri uz skatuves bija Ferencs (Francis) Lists un Hektors Berliozs. Trūkst ziņu par to, vai Karols Lipiņskis uzstājies Jelgavā, taču no 1821. gada līdz 1840. gadam mūziķis daudzkārt uzstājās Vroclavā (vāciski *Breslau*), no kurienes cēlies arī pats Holtejs. Poļi izdeva Holteja darbus kopš autora jaunības laika (Połczyńska 1990: 7). Pieminēšanas vērta ir Holteja iepazīšanās ar Karolu Lipiņski jau 1821. gadā Vroclavā; to var atpazīt Holteja romānā *Klaidoņi* (*Die Vagabunden*, 1852), kas tapis pirms kriminālromāna. Literatūrzinātniece Edita Polčiņska (*Edyta Połczyńska*) tomēr norādījusi, ka poļu draugi pulcējušies ap Holteju ne tikai Vroclavā, bet arī Berlīnē (Połczyńska 1990: 8). Tas liek domāt, ka poļu mākslinieka Karola Lipiņska personības klātbūtne divos Holteja romānos nav nejaušība. Viņš bija sava laika Eiropas kultūras sabiedrības simbols un par viņa talanta gaitām, Holtejrāt, varēja runāt arī jelgavnieki.

Karla fon Holteja kriminālromāna *Slepkavība Rīgā* citējumi līdzās Jelgavas kā bijušās Kurzemes hercoga rezidences slavai, Krievijas impērijas guberņas pilsētas statusam un ārzemju kultūras cilvēku individuālajiem iespaidiem dzīvesstāstos, dienasgrāmatās un citos darbos lasītājam būtiski atklāj kulturālo un multietnisko vidi Jelgavā 19. gadsimta 30. gados.

Muzikāliju piedāvājums Jelgavā

Šajā apakšnodaļā iekļauta informācija par nošu izdevumiem un to tirdzniecības piedāvājumu Jelgavā 19. gadsimta pirmajās desmitgadēs. Tālāk fokuss vērsts arī uz muzikālijām, kam izdošanas vieta bijusi Jelgava jeb Mītava (*Mitau*). LNB Reto grāmatu un rokrakstu krātuvē glabājas saraksts, kurā iekļautas muzikālijas, kas par zemām cenām bijušas pieejamas Johana Frīdriha Stefenhāgena (*Johann Friedrich Steffenhagen*, 1744–1812) izdevniecībā 1803. gada pavasarī. Saraksts *Bei J. Fr. Steffenhagen und Sohn in Mitau sind folgende neue Bücher und Musikalien für beigesetzte Preise zu haben* saglabājies bez titullapas, tomēr zināms, ka tas ticis izplatīts kopā ar tā paša gada *Mitause Zeitung* (Nr. 28)¹³ un dokumenta pēdējās divas (3. un 4.) lappuses veltītas alfabētiskā secībā uzskaitītiem nošizdevumiem (LNB, RXA 408, 569).

Sarakstā iekļauti tobrīd laikmetīgo vācu komponistu darbi, piemēram, Jozefa Zigmunda Bahmaņa (*Joseph Siegmund (Sigismund) Bachmann*, 1754–1825) ērģeļskaņdarbi, kurus var spēlēt arī uz klavierēm vai harmonija (cena 30 vērđiņi), un Heinriha Bakofena (*Johann Georg Heinrich Backofen*, 1768–1830) kameropusi (galvenokārt arfai), kuru cena svārstījies starp 60 vērđiņiem un 1 dālderu 20 vērđiņiem, kā arī klasicisma laika flautas virtuozs Frīdrihs Ludvigs Dīlons (*Friedrich Ludwig Dülon*, 1768–1826) trīs dueti flautai un vijolei par 1 dālderu un 20 vērđiņiem. No vijolnieka un komponista Andreasa Romberga (*Andreas Jakob Romberg*, 1767–1821) daiļrades piedāvāti trīs kvinteti flautai, vijolei, diviem altiem un čellam (cena 1 dālderis 20 vērđiņi), savukārt tobrīd tikai sešpadsmit gadus vecais nākamo operu, simfoniju, oratoriju un kantāšu komponists Frīdrihs Šneiders (*Johann Christian Friedrich Schneider*, 1786–1853) jelgavniekiem bijis iepazīstams trīs alta sonātēs (ar vijoles pavadījumu), kuru cena arī bijusi 1 dālderis 20 vērđiņi. 1797. gadā Leipcigā iestudētās Augusta Bergta (*Christian Gottlob August Bergt*, 1771–1837) operetes *List gegen List (Ar viltu pret viltu* jeb *Triks pret triku*) klavierizvilkums jau bija sasniedzis Stefenhāgenu veikala plauktus, un šo darbu varēja iegādāties par diviem dālderiem. Jelgavā bijušas pieprasītas arī komponista un diriģenta Johana Rūdolda Cumštīga (*Johann Rudolf Zumsteeg*, 1760–1802) mazās balādes un dziesmas, kuru piekto un sesto burtnīcu varēja iegādāties, maksājot 1 dālderu 40 vērđiņus par katru.

Tālāk redzamajā tabulā parādīts, ka līdzīgu cenu pircējs maksājis arī par pazīstamāku komponistu skaņdarbu partitūrām un krājumiem. Turklāt Stefenhāgeni izsludinājuši, ka šīs muzikālijas piedāvā par zemām cenām.

13 Konkrētajā laikraksta numurā ir publicēti vairāki preču pārdošanas sludinājumi.

Komponists, sacerējums	Cena
Johans Sebastiāns Bahs, motešu partitūra	1 dālderis 20 vērdiņi
Ludvigs van Bēthovens, Kvintets 2 vijolēm, 2 altiem un čellam ¹⁴	20 vērdiņi
Jans Ladislavs Duseks, 6 sonātes arfai ¹⁵	30 vērdiņi
Ludvigs van Bēthovens, 6 variācijas klavierēm ¹⁶	40 vērdiņi
Volfgangs Amadejs Mocarts, 9. klavierkoncerts	1 dālderis
Volfgangs Amadejs Mocarts, 10. klavierkoncerts	1 dālderis
Daniels Gotlībs Šteibelts, 6 sonātes klavierēm	1 dālderis
Džovanni Batista Vjoti, 3 trio divām vijolēm un čellam	1 dālderis 20 vērdiņi

1. tabula. *Johana Frīdriha Stefenhāgena un dēla* apgādā par zemām cenām pieejamās muzikālijas 1803. gadā (autore veidota izlase).

Aplūkojot publicēto pilno muzikāliju sarakstu, var konstatēt, ka ar augstāku cenu izceļas Jozefa Haidna Mesa četrām balsīm ar plašu instrumentālu pavadijumu un Haidna, kā arī Mocarta kamermūzikas izdevumi ar klavieru partijām – trīs dālderis katrs. Visdārgākais piedāvājums – Mocarta un Hendeļa oratoriju notis, īpaši izceļot *Mesijas* partitūru – četri dālderis! Muzikāliju saraksts ļauj secināt, ka 19. gadsimta sākumā jelgavniekus proporcionāli visvairāk interesēja instrumentālā kamermūzika – skaņdarbi muzicēšanai mājās.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Mūzikas nodaļā glabājas divi interesanti Jelgavas nošu izdevumi, kas saistīti ar vokālo kamermūziku. Turklāt abi ir veltīti Talsu mācītājam Karlam Amendam (*Carl Friedrich (Ferdinand) Amenda, 1771–1836*), kurš skolojies un studējis Jelgavā, kopš mazotnes mīlētājs mūziku un paralēli mācībām Jelgavas akadēmiskajā ģimnāzijā izkopies mūziķa talantu pie kapelmeistara Feihtnera¹⁷. Vēl Jelgavā dzīvodams, Amenda kā vijolnieks spēlētājs amatieru koncertos landmaršalienes Annas Elizabetes Taubes namā (*G. Meldersis, Māksla* Nr. 4, 1970: 29).

Pirmā nošu izdevuma autors vācu komponists Karls Traugots Eisrihs (*Carl Traugott Eisrich, 1770–1835*) bija vijolnieks, pianists un dziedātājs (bass), izglītību guvis Drēzdenē un tikai ap 1807. gadu atbraucis uz Kurzemi; vēlāk viņš kļuva par Rīgas Pilsētas teātra mūzikas direktoru (1811–1820 un 1826–1828), kura darbības laikā Rīgā pirmoreiz iestudēja Mocarta *Figaro kāzas* (1815), Bēthovena *Fidelio* (1818) un Rosīni

14 Visticamāk, tas ir Bēthovena Stīgu kvintets *C dur*, op. 29, koncertpraksē pazīstams ar nosaukumu *Vētra (Der Sturm)* – vienīgais oriģinālais sacerējums šādam instrumentu sastāvam. Skaņdarbu izdeva 1802. gadā Leipcīgas izdevniecība *Breitkopf & Härtel*.

15 Iespējams, domātas Duseka *Sonātes arfai*, kuras 1802. gadā pirmoreiz Parīzē izdeva slavenais klavieru un arfu meistars Sebastjēns Erārs (*Sébastien Érard, 1752–1831*).

16 Nav zināms, kurš opuss tieši domāts: Variācijas par tēmu “*Nel cor più non mi sento*” no Paizjello operas *Dzirmavniece (La Molinara) G dur* (1795) vai Variācijas par oriģinālu tēmu *F dur* (1802).

17 Francis Ādams Feihtners (*Franz Adam Veichtner, 1741–1822*) bija ne tikai vijolnieks, bet arī ražīgs komponists. Kalpojis Kurzemes hercogam Pēterim Bīronam kopš 1765. gada, vadījis 15–20 personu orķestri līdz hercogistes pastāvēšanas beigām 1795. gadā, pēc dažiemi gadiem uzsācis mūziķa dienestu Krievijas imperatora galmā Sanktpēterburgā. Divus gadus pirms nāves, būdams jau pensijā, komponists tomēr atgriezās Jelgavā.

Tankrēdu (1819)¹⁸. 1809. gadā Stefenhāgeni apgādā izdotās Eisriha *Trīs dziesmas* (LNB, N83-3/243)¹⁹ – visdrīzāk, ar paša autora tekstiem –, kas veltītas mācītājam Karlam Amendam, sacerētas augstai balsij ar klavieru pavadījumu un ir gaiša optimisma pilnas: *Freude, Friede, Hoffnung* (Prieks, miers, cerība, Domažors), *Pilgerlied* (Svētceļnieku dziesma, Lamažors) un *Meine Hoffnungen* (Manas cerības, Sibemolmažors)²⁰.

Otrā nošu izdevuma autors ir Blidenes mācītājs Gotfrīds Heinrihs Mīlihs (*Gottfried Heinrich Mylich*, 1773–1837), kurš Jelgavā pie Stefenhāgeniem 1835. gada pavasarī izdevis solodziesmu ciklu *Mūsu Grietiņa* (LNB, NA-2/16970); tā latviešu tekstu autors ir Lindes un Birzgales mācītājs, Mīliha radnieks Konrāds Šulcs (*Liebegott Otto Conrad Schulz*, 1772–1840). Cikls tēlo sievietes dzīves ainas no bērnības līdz kapam. Laikrakstā *Tas Latviešu Ļaužu Draugs* skaņdarbs atzīts kā ļoti jauks ziņģu stāsts, kas ne vien latviešiem pašiem, bet arī daudziem augstiem un gudriem kungiem patīcis ([Anonīms], *Tas Latweeschu ļauzchu draugs* 22.08.1835.). Līdz ar naivo, pārlietu idealizēto sižetu par priekšzīmīgu sievieti (sievu un māti), kas radniecīgs sentimentālisma literārajiem darbiem, šis 1835. gadā Jelgavā izdotais sešu dziesmu krājums atstāj nepārprotami didaktisku iespaidu. Ar pavisam īsiem, shematiskiem dziesmu ievadposmiem, vienkāršām melodijām div- un trijdaļu taktmēros un nepretenciozu pavadījumu tas tomēr ir viens no pirmajiem dziesmu cikliem latviešu auditorijai. Salīdzinot 1834. gadā publicēto Konrāda Šulca *Mūsu Grietiņas* ziņģu stāstu ar Gotfrīda Heinriha Mīliha 1835. gada dziesmām, Mīliha tekstā novērojamas dažas redakcionālas atšķirības. Piemēram, Mīlihs sava cikla otrajai kompozīcijai devis nosaukumu *Mīlākais putnis* (Šulcam tas ir *Skaistākais putnis*) – runa ir par mazo žubīti, jo tieši par žubīti kaimiņu gans Kārlis sauc savu mīļoto Grietiņu... Velga Kince, analizējot Šulca radīto pirmavotu, publikācijā *Mīlihs un viņa Grietiņa* raksta:

“Latviešu zemnieces dzīve rādīta vācu mācītāja primitīvā, bet sirsnīgā, labdabīgā dzejā: I. *Bērns*; II. *Skaistākais putnis* – mīlestības alegorija ar daudzu putnu pieminējumu, no tiem dziesmā netiek paņemti dzenis, pupukišs, silis, rozis, dzilna; III. *Kāzas* – labi uztvertas latviešu tradīcijas; IV. *Šūpļa dziesma*; V. *Sievas slava*; VI. *Bēres* – lielas bēdas, bet dziesma beidzas gaiši, vēlāk uz kapa uzaudzis ievu krūms (dziesmā mainīts uz rozi), bērnus perē irbīte.” (V. Kince, *Mūzikas Saule* Nr. 4 (108), 2021: 83)

Muzikologi Jēkabs Vitoliņš un Lija Krasinska norādījuši, ka, lai arī naivs un primitīvs, cikls ir nozīmīgākais latviešu valodā sacerētais skaņdarbs šajā laikposmā.

18 Plašāk par Karlu Traugotu Eisrihu sk. Breģe 2001: 43–44.

19 LNB katalogā tās ir norādītas kā Amendas dziesmas.

20 Interesanti, ka gadu iepriekš – 1808. gadā – Mītavā pie Stefenhāgena un dēla izdotas *Trīs dziesmas*, kas veltītas viņa skolotājam, kantoram un mūzikas direktoram Kristiānam Ēregotam Veinligam Drēzdenē (*Drei Gesänge in Musik gesetzt und seinem Lehrer dem Cantor und Musikdirektor Christian Ehregott Weinlig in Dresden hochachtungsvoll gewidmet*. Opus 3. Mitau: Steffenhagen, 1808). Šis Eisriha cikls ietver trīs minorīgas dziesmas balsij un klavierēm; pirmās divas ir ar Kristiāna Šreibera (*Christian Schreiber*, 1781–1857) vārdiem sacerētās *Sprache der Melodie* (*Melodijas valoda*, faminors) un *Vergänglichlichkeit* (*Pārejošais*, reminors), bet trešā – *Trost* (*Mierinājums*, laminors) – komponēta ar Zīgfrīda Augusta Mālmaņa (*Siegfried August Mahlmann*, 1771–1826) tekstu. Kāds nošu izdevuma eksemplārs ir pavidējis jau notikušā interneta izsolē ar piebildi, ka nevienu šī darba eksemplāru nevar atrast publiskajās bibliotēkās.

Tas ir pirmais latviešu dziesmu cikls, turklāt Jelgavā drukāts, un pelna ievēribu tādēļ, ka ir emocionāli iedarbīgs, tam ir vienota dramaturģiskā koncepcija, vietām jūtama arī tautas dziesmu ietekme (Vītolīns un Krasinska 1972: 151–152). Cikla noskaņa ir mērķtiecīgi gaiša, mažorā līdz pat piektajai dziesmai (*Sievas slava*), pēc kuras izskaņas nošu lapas apakšā seko piezīme “*Subito Grave No. 6*”, kas ar divu taktu ievadu reminora tonalitātē negaidīti ievēd bērnu atmosfērā (*Bēres*). Līdz ar to cikla dramaturģiskajā līknē tiek panākts straujš lūzums un vienlaikus pēdējās dziesmas laikā notiek arī emocionāla transformācija – krietnās Grietiņas zemes dzīves stāsts ir noslēdzies, ar laika distanci visi ir nomierinājušies (parādās Remažors), un ar dabas atainojumu kapavietā laiks turpina ritēt uz priekšu. Starp citu, tikai piecus gadus vēlāk tapa pasauleslavenais Roberta Šūmaņa vokālais cikls *Sievietes mīla un dzīve* (*Frauenliebe und -leben*, op. 42, 1840), kas konceptuāli risina līdzīgu sievietes mūžam veltītu tematiku. Kā konstatējusi Velga Kinca, gandrīz pēc 40 gadiem (1874) sešas latviešu dziesmas *Mūsu Grietiņa* ir izdotas atkārtoti, cikls vairākkārt reklamēts Jelgavā izdotajās un latviešu lasītāju auditorijai domātajās *Latviešu Avīzēs* un pēdējo reizi vēl 1895. gadā sludināts *Baltijas Vēstnesī* kā laba svētku dāvana (V. Kinca, *Mūzikas Saule* Nr. 4 (108), 2021: 83).

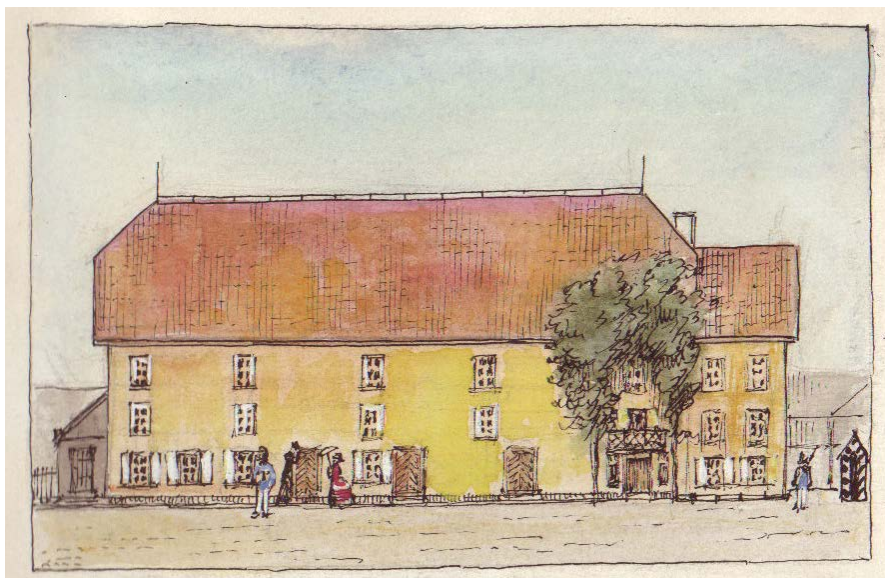
Jelgava un teātra kultūra. Vāgnera epizode

Jau Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā, kopš 17. gadsimta beigām, Jelgavā ap vasaras saulgriežiem tika izrādīti dažādu komediantu trupu teatrāli uzvedumi. Sākotnēji izrādēm tika piedāvātas dažādas norises vietas. Baltijas vēstures pētnieks Karls Oto Šlaus (*Karl-Otto Schlau*, 1920–2001) norādījis, ka līdz noteiktai regularitātei Jelgavas teātra dzīve nostiprinājās, sākot ar 1779. gadu (Schlau 1995: 290). Tad Jelgavā pirmo reizi uzstājās Kēnigsbergas Šuha teātra biedrība (*Königsberger Schuch'sche Theatergesellschaft*)²¹, pēc tam atgriezoties ik gadu ap Jāņiem. Pastāvīgi braucot uz Jelgavu, trupa ieguva Rīgas Aktieru biedrības (*Rigasche Schauspielgesellschaft*) vadītāja Kristiāna Meirera (*Christian Meyrer*, 1749–1810) labvēlību. Meirers Jāņu laika teātra darbībā bija īpaši ieinteresēts. 1795. gadā viņš pat uzņēmās iniciatīvu uzbūvēt teātri, kas tika atvērts 1802. gada 1. jūnijā Jelgavas centrā – jelgavnieku sarunvalodā tā dēvētajā “stallplacī”: 19. gadsimta sākumā ēkā jau darbojušies profesionālu aktieru trupa, un līdz 1860. gadam izrādes jūnija mēnesī notikušas vai ik dienu (Rozenvalds, *Zemgales Komunisti* 06.05.1959.). 1898. gadā šajā vietā Jelgavā uzcēla jaunu namu – Kurzemes Provincas muzeju (*Kurländisches Provinzialmuseum*), kas ir pirmā speciāli muzejam projektētā ēka Latvijas teritorijā²².

21 Biedrība dibināta 1741. gadā un ceļojošās trupas dibinātājs bija austriešu izcelsmes vācu aktieris Francis Šuhs (*Franz Schuch der Ältere*, ap 1716–1763). Ir zināms, ka ap 1790. gadu trupā darbojās 33 personas (gan vīrieši, gan sievietes) (*Fragmentirte Skizzen und Skelette*. 1790: 15–43).

22 “Īstas teātra izpriecās sākās tikai 1802. g[adā], kad hercogu stallu vietā uzcēla sevišķu teātra namu. Ļaužu mutē vēl tagad uzglabājies vārds “stallplacis”, un tā nosauca arī vispārīgās apgādības sabiedrības slimnieku iestādes. Teātra nama īpašniekiem bieži mainoties, tas beidzot pārgāja Kurzemes Kreditbiedrības rokās. 1895. g[adā] Kreditbiedrība šo gruntsgabalu dāvināja Kurzemes literatūras un mākslas sabiedrībai jau sen vajadzīgā muzeja celšanai. 1898. g[adā] muzeja ēkas būvdarbus pabeidza un svinīgi atklāja. Jaunais muzejs neapšaubāmi pieskaitāms pie pilsētas greznākām ēkām.” (Brille 1928: 20) 1940. gada rudenī muzeja ēku nodeva Latvijas PSR Izglītības Tautas komisariāta rīcībā, bet 1944. gada vasarā ēka gāja bojā.

Plašākā dažādu izrāžu un arī koncertu norises vieta bija Jelgavas teātris (*Theater zu Mitau*). Teātris bijis ietilpīgs (1500 vietu, no tām 1090 sēdvietas), tomēr ēka sākotnēji nebija apsildāma, un tikai 1853. gadā tika veikti pasākumi teātra apsildīšanai. Ievērojami uzlabots arī apgaismojums, uzstādot lielu lustru (Schlau 1995: 290–292). Jelgavā 1837. gadā viesojusies Šmidkova teātra biedrība (*Schmidkow'sche Theatergesellschaft*) no Viļņas, 1838. gadā – kāda E. Gesava (*E. Gessau*) kompānija, kas licencēta Kurzemē, 1846./1847. gadā – Makša Erlangera (*Max Erlanger*, 1813–1873) Rēveles teātra sabiedrība (*Reval Theatergesellschaft*) un 1856. gadā trupa Georga Helviga (*Georg Hellwig*) vadībā (Schlau 1995: 291). Savukārt 1869. gada 17. aprīlī laikrakstā *Zeitung für Stadt und Land* lasāma ziņa, ka pēc Lieldienām Jelgavas teātrī spēlēs daži no nesen dibinātās Rīgas Latviešu biedrības (1868) biedriem (*Zeitung für Stadt und Land* 17.04.1869).

1. attēls. Jelgavas teātra zīmējums (Aleksandra Strekāvina atlas). – ĢEJMMM, 9630.

Karls Oto Šlaus raksta, ka teātru kompānijas Jelgavā spēlējušas visu, kas tolaik publikai patīcis Veimārā, Drēzdenē, Vīnē, Berlinē un Sanktpēterburgā: komēdijas, drāmas, poses, operas, baletus un pantomīmas; mākslinieku trupas bijušas diezgan lielas – līdz 30 personām (Schlau 1995: 291). Jelgavniekiem tāpat kā Rīgas publikai acīmredzot iemīļots dramaturgs bija Frīdrihs Šillers (*Johann Christoph Friedrich von Schiller*, 1759–1805) un viņa simtgades svinīgajā atcerē teātrī 1859. gada 29. oktobrī (10. novembrī) izrādīta drāma *Viltus un mīla* (*Kabale und Liebe*, 1784), kuras nobeigumā viss teātra personāls nodziedājis *Odu priekam* (*Hymne an die Freude*) – melodiju no Ludviga van Bēthovena Devītās simfonijas fināla. Piemiņas pasākuma organizēšanā piedalījies arī vācbaltu gleznotājs un kultūras darbinieks Jūliuss Dēriņgs (*Friedrich Julius Döring*, 1818–1898)²³ (Schlau 1995: 291; *Mana Jelgava* 2015: 112). Tajā pašā 1859. gadā

23 Par Jūliusa Dēriņa dzīvi kopš 1845. gada, kad viņš pārcēlās uz Jelgavu, sīkāk lasīt Edvardas Šmites publikāciju *Jūliuss Dēriņgs Jelgavā* (Šmite 2010) un pirmpublicējumā latviski tulkotās fundamentālās viņa dienasgrāmatas ar zīmējumiem *Ko es nekad negribētu aizmirst jeb atmiņas no manas dzīves* (Dēriņgs 2016) un *Iepazīstot Latviju: mākslinieka Jūliusa Dēriņa ceļojumu piezīmes, 19. gadsimta otrā puse* (Dēriņgs 2019).

Šillera dzimšanas dienas atceri vērienīgi svinēja Rīgas Pilsētas teātris, autora simtgadē izsludinot pat Šillera nedēļu (*Schiller-Woche*) ar viņa darbu iestudējumiem (LUAB, R 6787: 213–219).

Pievērsoties operu uzvedumiem Jelgavas teātrī, repertuārā iezīmējas Heinriha Maršnera (*Heinrich August Marschner*, 1795–1861) *Vampīrs* (*Der Vampyr*, 1828), *Templietis un jūdiete* (*Der Templer und die Jüdin*, 1829), Fransuā Adriēna Bualdjē (*François-Adrien Boieldieu*, 1775–1834) *Baltā dāma* (*Die weiße Dame*, oriģ. *La dame blanche*, 1825), Alberta Lorcinga (*Gustav Albert Lortzing*, 1801–1851) *Divi strēlnieki* (*Die beiden Schützen*, 1837), vēl tādas izcilas dažādu komponistu operas kā *Lucia di Lammermoor*, *Buroju strēlnieks*, *Dons Žuans*, Emē Maijāra (*Louis-Aimé Maillart*, 1817–1871) *Eremīta zvaniņš* (*Das Glöckchen des Eremiten*, oriģ. *Les dragons de Villars*, 1856) un citas (Schlau 1995: 291). Interesantu piezīmi var pievienot par Gaetāno Doniceti triju cēlienu traģisko operu *Belizārs* (*Belisar*, oriģ. *Belisario*, 1836). 1842. gada 12. un 18. janvārī opera tika izrādīta Rīgas Pilsētas teātrī (LUAB, R 6770: 20, 71). Pazīstamais morāvu-ebreju cilmes vijolnieks un komponists Heinrihs Vilhelms Ernsts (*Heinrich Wilhelm Ernst*, 1812–1865) savā koncertā Jelgavas teātrī 1847. gada 15. jūnijā²⁴ programmas otrajā daļā iekļāva duetu no operas *Belizārs*, ko dziedāja kāda Heinkena jaunkundze un Eikes kungs²⁵ (“*gesungen von Fräul. Heinken und Herrn Eicke*”) (LUAB, R 22150: 9). Tomēr Latvijas Nacionālās bibliotēkas nesen katalogizētajā Rīgas Pilsētas teātra kolekcijā pieejams partitūras noraksts, balsis un teksta grāmatīņa (vācu valodā), kurā ar zīmuli veikta neskaidra piezīme “Mītava 1842 (?)” (*Mitau 1842(?)*). Pagaidām nav izdevies rast afišas vai paziņojumus, ka opera līdztekus Rīgas izrādēm tiešām rādīta Jelgavas teātrī, taču varbūtība joprojām pastāv. Dienu vēlāk par iepriekš norādīto koncertu, t. i., 1847. gada 16. jūnijā, Ernsts veltīja Jelgavas teātra orķestrim savu noslēdzošo labdarības koncertu (iespējams, tas bijis papildkoncerts, jo jau 15. jūnija vakars afišā bija izziņots kā pēdējais). Tajā programmas shēma diezgan līdzīga ar iepriekšējiem vakariem – abas koncertu daļas atklāja operu uvertīras (Rosīni un Maršnera darbi), tām “pēc publikas pieprasījuma” (*auf allgemeines Verlangen*) sekoja Ernsta paša virtuozās simfoniskās kompozīcijas vijolei un orķestrim, neizpalika arī Bēthovena *Romance*, un ar Mocarta divu operāriju intermēdijām šajā vakarā piedalījās Heincenas un Hauboldas jaunkundzes (“*gesungen von Fräul. Heintzen und von Fräulein Haubold*”)²⁶ (LUAB, R 22150: 10).

149

24 Heinriha Vilhelma Ernsta pirmais koncerts Jelgavas teātrī izskanēja 1847. gada 13. jūnijā ar pazīstamu komponistu (Mocarts un Herolds) operu uvertūrām, paša komponēto Lielo koncertu un Fantāziju par maršu un romanci no (Rosīni) operas *Otello*, kā arī Bēthovena *Romanci* (LUAB, R 22150: 8). Ernsts kā viens no virtuoziem sava laika solistiem piedalījies arī koncertā 1847. gada 11. jūnijā Jelgavas Muižnieku kluba zālē, atskaņojot divus savus skaņdarbus (LUAB, R 22150: 2).

25 Karls Jūliuss Eike (*Carl Julius Eicke*) dziedājis vadošās gan baritona, gan tenora lomas un Rīgā uzstājies 1846. un 1847. gadā. Pirms tam bijis angažēts Breslavā, Berlīnē un Leipcīgā, vēlāk kļuvis par Magdeburgas un Brēmenes teātru direktoru, miris Leipcīgā 1866. gadā (Rudolph 1890: 52).

26 Dramatiskais un koloratūrsoprāns Elize Heincena (*Elise Heintzen*) uzstājusies Rīgā no 1845. gada līdz 1847. gadam, pēc tam līdz 1850. gadam dziedājusi Kaselē. Skaista alta īpašniece Sidonija Haubolda (*Sidonie Haubold*) no Leipcīgas konservatorijas uzstājusies Rīgā dažādos angažementos no 1845. gada līdz 1847. gadam (Rudolph 1890: 90, 88).

Laikrakstu sludinājumu slejās atrodamas ziņas arī par Riharda Vāgnera viesošanos Jelgavā. Viņa pēdējā uzstāšanās šeit izziņota 1839. gada 25. jūnijā (sk. 3. tabulu). Savas dzīves t. s. Rīgas periodā Vāgners strādājis pie diviem teātra direktoriem: Karla fon Holteja un Johana Hofmaņa (*Johann Hoffmann, 1802–1865*)²⁷. Abi šie direktori, kā ierasts – jau aprīlī (attiecīgi 1838. un 1839. gadā) –, vērsās presē pie potenciālajiem izrāžu skatītājiem, atgādinot, ka tuvojas jūnija viesizrādes un laicīgi jāiegādājas abonementi. Laikrakstā *Der Zuschauer* kā vienā no retajiem ir rodama rubrika *Theater in Mitau*, kurā ļoti skopi minēts lugas vai operas nosaukums, bez mākslinieku norādes, bet ar datumiem, kad izrāde tiks izrādīta. 1838. gadā starp viesizrādēm tika iekļauts Lesinga lugas *Minna fon Barnhelma* (*Minna von Barnhelm, 1767*), kas ir viena no nozīmīgākajām vācu klasiskās literatūras komēdijām, iestudējums. Programmā bija arī divi paša Holteja dramaturģiski veidoti darbi. Pavisam interesanta situācija ir 1839. gadā, kad redzam to, ka Vāgners vasaras saulgriežus pavada tieši Jelgavā, diriģējot *Normu* (pēc publikas pieprasījuma), *Buroju strēlnieku*, *Fidelio* un *Oberonu* (sk. 3. tabulu).

Laikraksta *Der Zuschauer* rubrikās *Theater in Mitau* izziņotās izrādes Jelgavā:

Gads	Jelgavas izrādes datums	Autors un izrādes nosaukums
1838.	3. jūnijs	Gotholds Efraims Lesings. <i>Minna fon Barnhelma</i> (<i>Minna v. Barnhelm</i>)
1838.	4. jūnijs	Džoakīno Rosīni. <i>Seviljas bārdzinis</i> (<i>Der Barbier von Sevilla</i>)
1838.	5. jūnijs	Karls von Holtejs. <i>Šekspīrs mājās</i> (<i>Shakespeare in der Heimath</i>)
1838.	12. jūnijs	Karls von Holtejs. <i>Lenore</i> (<i>Lenore</i>)
1838.	13. jūnijs	Viljams Šekspīrs. <i>Romeo un Džuljeta</i> (<i>Romeo und Julie</i>)
1838.	14. jūnijs	Karls Blūms. <i>Balle Ellerbrunnā</i> (<i>Der Ball zu Ellerbrunn</i>). Florāns Kārtons Donkūrs. <i>Mūža rente</i> (<i>Die Leibrenten</i>)
1838.	17. jūnijs	Kārlis Marija fon Vēbers. <i>Buroju strēlnieks</i> (<i>Der Freischütz</i>)
1838.	18. jūnijs	Aleksandrs Dimā (tēvs). <i>Kīns</i> (<i>Kean</i>)
1838.	19. jūnijs	Ādolfs Adāns. <i>Lonžimo pastnieks</i> (<i>Der Postillon von Longjumeau</i>)
1838.	20. jūnijs	Viljams Šekspīrs. <i>Karalis Līrs</i> (<i>König Lear</i>)
1838.	21. jūnijs	Fransuā Adriēns Bualdjē. <i>Baltā dāma</i> (<i>Die weiße Dame</i>)

2. tabula. Rīgas Pilsētas teātra viesizrādes Jelgavā 1838. gadā (autores veidota).

27 Vinē dzimušais vācu operdziedātājs par Rīgas Pilsētas teātra direktoru kļuva Karla fon Holteja pierunāts 1839. gadā. Hofmaņa darbības laiks Rīgas Pilsētas teātra direktora amatā nav bijis veiksmīgs, jo 1843. gadā teātra deficīts bija sasniedzis 5000 rubļu, kas bija galvenais iemesls viņa aizbraukšanai no Rīgas 1844. gadā (Brege 2001: 77).

Gads	Jelgavas izrādes datums	Autors un izrādes nosaukums
1839.	7. jūnijs	Šarls Varans, Armāns Sakrē, Šapo Devgers. <i>Trīs sievietes un neviens (Drei Frauen und keine)</i> ; ar dažādu komponistu mūziku <i>Ceļojošais students jeb Pērkona negaiss (Der reisende Student, oder: Das Donnerwetter)</i>
1839.	8. jūnijs	Viljams Šekspīrs. <i>Otello (Othello)</i>
1839.	14. jūnijs	Volfgangs Amadejs Mocarts. <i>Figaro kāzas (Figaro's Hochzeit)</i>
1839.	15. jūnijs	Anne-Onorē Žozefs Duverjē, Pjērs Fransuā Ādolfs Karmušs, Johans Heinrihs Milenē. <i>Šķiršanās (Die Scheidung)</i> . Frīdrihs Johans Drībergs. <i>Dziedātājs un drēbnieks (Der Sänger und der Schneider)</i>
1839.	16. jūnijs	Džakomo Meierbērs. <i>Roberts Velns (Robert der Teufel)</i>
1839.	18. jūnijs	Ādolfs Adāns. <i>Pie uzticīgā gana (Zum treuen Schäfer)</i> vai <i>Uzticīgais gans (Le Fidèle Berger)</i>
1839.	19. jūnijs	Emanuels Teolons, Žans Fransuā Bajārs. <i>Debitantes tēvs (Der Vater der Debütantin)</i> . Frīdrihs Johans Drībergs. <i>Dziedātājs un drēbnieks (Der Sänger und der Schneider)</i>
1839.	20. jūnijs	Pēc pieprasījuma: Vinčenco Bellīni <i>Norma (Auf Verlangen Norma)</i>
1839.	21. jūnijs	Aleksandrs Kosmars. <i>Mīlestība stūra mājā (Die Liebe im Eckhause)</i> . Vincencs Kuglers, Frīdrihs Genē. <i>Sievu valstība (Das Königreich der Weiber)</i>
1839.	22. jūnijs	Kārlis Marija fon Vēbers. <i>Buroju strēlnieks (Der Freischütz)</i>
1839.	23. jūnijs	Frīdrihs Šillers. <i>Marija Stjuarte (Maria Stuart)</i>
1839.	24. jūnijs	Ludvigs van Bēthovens. <i>Fidelio (Fidelio)</i>
1839.	25. jūnijs	<i>Prologs. Svētku dziesma</i> . Kārlis Marija fon Vēbers. <i>Oberons (Prolog, Festgesang; Oberon)</i>

3. tabula. Rīgas Pilsētas teātra viesizrādes Jelgavas teātrī 1839. gadā (autores veidota).

Arī Jelgavas laikrakstos īsajos teātra sludinājumos nekur nenorādīja izrāžu autora un kapelmeistara vārdu, biežāk uzmanība bija virzīta uz dziedātāju (īpaši viessolistu) līdzdalību izrādēs. Tādējādi tika cerēts piesaistīt lielāku auditoriju. Tas, ka Vāgnera vārds nav atrodams izrāžu sludinājumos, nav saistāms ar viņa talanta novērtējumu, bet uzskatāms par ierindas praksi. Tomēr zināms, ka Jāņu svētku gaidās Rihards Vāgners divus gadus mērojis ceļu uz Jelgavu un tur diriģējis Rīgā iestudētās izrādes.

1870. gadā iznāca Vāgnera autobiogrāfijas *Mein Leben (Mana dzīve)* pirmais sējums, kas atspoguļo laikposmu no komponista piedzimšanas 1813. gadā līdz 1842. gadam,

kad viņš no Parīzes atgriezās Vācijā²⁸. Šī perioda ietvaros Rīgai veltītajās, ne pārāk glaimojošajās atmiņās uz brīdi izaigojas īsas reminiscences par Jelgavu. Rihards Vāgners raksta:

“Viņš [Karls fon Holtejs – Z. P.] neapšaubāmi ienīda nopietno, lielo operu (“*die ernste grosse Oper*”), īpaši bagātīgo muzikālo ansambli un manas prasības pēc tā izraisīja viņā patiesu izsmieklu un ļaunprātīgu noraidījumu. [...] Tomēr mani iepriecināja vēl dažas labas izrādes, kuras man labvēlīgos apstākļos izdevās lielākajā teātrī Mītavā, kur vasaras sākumā trupa uz kādu laiku devās. [...] Pēc mūsu atgriešanās no Mītavas 1838. gada vasarā, es sāku šo kompozīciju [operu *Rienci* – Z. P.]²⁹ un tādējādi sevi radiju entuziasma noskaņojumu, kas attiecībā pret manu faktisko dzīves situāciju ieguva izmisuma raksturu.”³⁰ (Wagner 1911: 180–181)

Prominentais vācu muzikologs Martins Gecks (*Martin Geck*, 1936–2019) uzskatīja, ka kopumā Rīgas periods bija Vāgnera *beigu sākums* un viņš atteicās izpildīt pasūtījumus, kas pašam šķita necienīgi. Par spīti saujiņai interesantu iestudējumu (*Norma*, *Roberts Velns* un Jozefa Veigla *Šveiciešu ģimene* (*Die Schweizer Familie*)), viņa pozīcija pastāvīgi pasliktinājās. Savā sirdī viņš redzēja sevi nevis kā kapelmeistaru, bet kā lielās operas (*grand opera*) komponistu un saprata, ka Rīga ar saviem provinces resursiem to nespēs sniegt. Rīgā viņš sāka sacerēt savu trešo operu *Rienci* un līdz brīdim, kad 1839. gada septembrī ieradās Parīzē, divi no pieciem operas cēlieniem būtībā bija pabeigti (Geck 2013: 69³¹).

Kas Rihardam Vāgneram 1839. gadā lika pamest Rīgas Pilsētas teātri? Parasti tiek izteikti vairāki iespējamie minējumi – Vāgneru vajāja kreditori, kā kapelmeistars viņš bija saķildojies ar visu trupu, Vāgners izjuta nodevību... Zīmīgi: kā vienu no formālajiem motīviem līguma uzteikumam Raimonds Skrābāns min Vāgnera naidu (!), jo Holtejs esot piespiedis nopietni saslīmušo kapelmeistaru novadīt viesizrādi Jelgavā un atļāvies izteicienu, ka “vairāk šis vis nediriģēšot” (Skrābāns 1993: 88). Pagaidām vienīgi Raimonda Skrābāna grāmatā *Izcilie pasaules mūziķi Latvijā* atrodams apgalvojums, ka 1839. gada jūlijā Vāgners pēc vasaras viesizrādēm Jelgavā vairs neatgriezās Rīgā (Skrābāns 1993: 91)³². Apkopojot preses datus par viesizrāžu datumiem Jelgavā, var nonākt pie hipotētiska slēdziena, ko igauņu mūzikas zinātnieks Elmars Arro 1965. gadā

28 Vāgners memuāru tekstu bija diktējis sievai Kozimai Vāgnerei (*Cosima Wagner*, 1837–1930) un tad manuskriptu rediģējis. Pastāv spekulācijas, ka Kozima Vāgnere pēc vīra nāves centusies pati rediģēt autobiogrāfijas saturu, kas tika klajā laists 1911. gadā. 1929.–1930. gada izdevumā bija pieejami daži teikumi, kurus viņa bija noklusējusi. Tomēr pirmais pilnībā autentiskais izdevums parādījās tikai 1963. gadā (Geck 2013: 19).

29 Teksta jeb operas libreta sacerēšanu komponists jau bija pabeidzis savas uzturēšanās sākumā Rīgā.

30 “*Die ernste grosse Oper, besonders das reiche musikalische Ensemble, war ihm entschieden verhasst, und meine Anforderungen hierfür reizten ihn zu wirklichem Hohn und hämischer Zurückweisung. [...] Wohl erfreute ich mich noch einiger guten Aufführungen, welche ich unter günstigen Umständen auf dem grössern Theater zu Mitau, wohin die Gesellschaft sich im Anfang des Sommers auf einigige Zeit begab, zu Stande brachte. [...] Nach unserer Rückkehr aus Mitau, im Hochsommer 1838, begann ich nun diese Composition, und nährte dadurch in mir eine enthusiastische Stimmung, welche meiner thatsächlichen Lebenslage gegenüber den Charakter einer verzweifelten Aufgelegtheit annahm.*”

31 Lappušu numerācija ņemta no lielākās digitālās bibliotēkas platformas www.scribd.com resursiem.

32 Jaunākajā Vāgnera Rīgas gadiem veltītajā publikācijā tās autors Jānis Torgāns Jelgavu min tikai citu pilsētu uzskaitījuma vidū (sk. Torgāns 2021: 208, 209).

mēģināja pamatot pieņēmuma veidā, proti, ka t. s. Rīgas periodā komponists v a r ē j a novērot Jāņu svinēšanu (turpat: 94)³³. Skrābāns izteicis nožēlu, ka nav nevienas liecības, ka Vāgners Latvijā būtu skatījis Jāņu izdarības un inspirējies operu *Valkīra* un *Parsifāls* ainām (turpat). Arī mūzikas vēsturniece Vita Lindenberga ir piekritusi viedoklim, ka Vāgners pats gan nekur par šādām ietekmēm nav runājis, taču nenoliedz, ka tās var izpausties arī pastarpināti, ārējos iespaidus fiksējot neapzināti (Lindenberga u. c. 1997: 114). Autore norādījusi, ka sevišķi interesantu piemēru šajā ziņā rodam Hansa Zaksa monologā operas *Nirnbergas meistardziedoņi* 3. cēlienā. Pie vārdiem “Ak, ceriņi! Ak, Jāņu nakts!” (“*Der Flieder war’s; Johannisnacht!*”) atskan Jāņu dziesmām tuvs tematiskais materiāls orķestrī (turpat: 114–115).

Šī raksta turpinājumā iekļauts Aleksandra Strekāvina (1889–1971) – Jelgavas skolotāja, ugunsdzēsēja un mākslinieka – atmiņu fragments, kas sarakstīts 20. gadsimta 60. gados un glabājas Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja krājumā. Interesantais manuskripts kavējas pie senās Jāņu svinēšanas tradīcijas Jelgavā.

“Jelgavai tiešām “Jāņi” bija no svara. Sākot ar 1645. gadu līdz apmēram 19. gs. astoņdesmitiem gadiem “Jāņi” bija norēķināšanas termiņš visai Kurzemei. Tad saplūda Jelgavā muižnieki, dzirnavnieki, saimnieki un daudz citu ļaužu. Tanī laikā tad arī Jelgavā noturēja lielāko gadatirgu – “Jāņu tirgu”, tāpat notika visādas izrādes un izprieces, jo visi bija vai nu atbraukuši ar naudu, vai tādu Jelgavā saņēmuši. Muižnieki dālderus esot veduši mucīnās, bet saimnieki jostās – “naudas zuteņus”.

Jāņu tirgus un “Jāņu laiks” ilga no 12. līdz 25. jūnijam (manas bērnības laikā). Kamdēļ tā? Kad Kurzemi pievienoja 1795. gadā Krievijai, tad atkal bija jāpāriet uz Jūlija – t[ā] saukto “veco kalendāru”. Ar to negribēja apmierināties vietējie vācieši. Tie vismaz lielus svētkus – Ziemassvētkus, Lieldienas, “Jāņus” gribēja svinēt ar “fāterlandi”. Tamdēļ pie mums bija “jauni[e]” Jāņi (12. jūn.) un “vecie” Jāņi. Lai nu samierināt abas puses, tad no 12.–25. jūnijam bija “Jelgavas Jāņi” [..].

Es pats atceros “Jāņus” no apm[ēram] 1894. gada. Tagad, kad funkcionēja dzelzceļš, pasts, telegrāfs, visur bija bankas un krājķases – protams, daudz kas bija grozījies un “Jāņiem” nebija vairs tik lielas nozīmes, kā agrāk. Tomēr arī tagad vēl “Jāņi” bija jautrs un interesants laiks.” (ĢEJMMM, ZA-274)

18. un 19. gadsimta laikā vairākas ceļojošās trupas (poļu, čehu, krievu) aicinājušas jelgavniekus uz koncertiem un izrādēm teātrī. Taču nenoliedzami Jelgavas teātra apstākļi lielā mērā uzlabojās, kad Rīgā tika nodibināts pastāvīgs pilsētas teātris ar labiem aktieru un operdziedātāju ansambļiem, kas ar izrādēm sāka “apkalpot” arī Jelgavu. Un, lai arī īsu brīdi, sava vieta Jelgavas mūzikas vēstures lappusēs ir bijusi arī Rihardam Vāgneram. 21. gadsimtā senā tradīcija it kā atjaunojās bez atziņām par vēsturisko fonu – 2022. gada 1. jūlijā Latvijas Nacionālā opera un balets ar Galā koncertu viesojās

33 Pagaidām izvērstatīkie latviešu autoru izteikumi par Jāņu tematiku Vāgnera daiļradē ir Longīna Apkalna *Rihards Vāgners Latvijā* (Apkalns 1969: 159–170) un Vitas Lindenbergas *Riharda Vāgnera Rīgas gadi* (Lindenberga u.c. 1997: 100–117).

Jelgavas brīvdabas koncertzālē *Mītava*. LNOB pārstāve Irbe Treile ir norādījusi, ka šajā koncertā nebija domāts atjaunot senas tradīcijas, taču “koncertzāle *Mītava* ir ar segtu jumtu, kas brīvdabas pasākumiem novērš milzīgus riskus, kā arī tur ir labi tehniskie risinājumi gaismu, scenogrāfijas un skaņu iekārtu uzstādīšanai.”³⁴ Šie ir gana vērā ņemami iemesli, lai Jelgavā mūsdienās varētu izrādīt muzikālas izrādes, arī tās, kuras gandrīz pirms divsimt gadiem šajā pilsētā diriģēja Vāgners.

Galvenās koncertvietas Jelgavā 19. gadsimtā

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā glabājas ļoti rets materiāls – neliela mape (28 vienības) ar Jelgavas koncertu programmām, afišām, sludinājumiem par mūzikas pasākumu norisi Amatū biedrības, kluba telpās un baznīcās (1842–1908) (LUAB, R 22150). Šķiet, tās ir pagaidām vienīgās arhivārās liecības, kas ļauj kaut nedaudz rekonstruēt Jelgavas mūzikas dzīvi konkrētajā laikposmā. Ar šo saglabāto afišu palīdzību var izdarīt pieņēmumu par to, kur visbiežāk Jelgavā noritēja aktīva koncertdzīve.

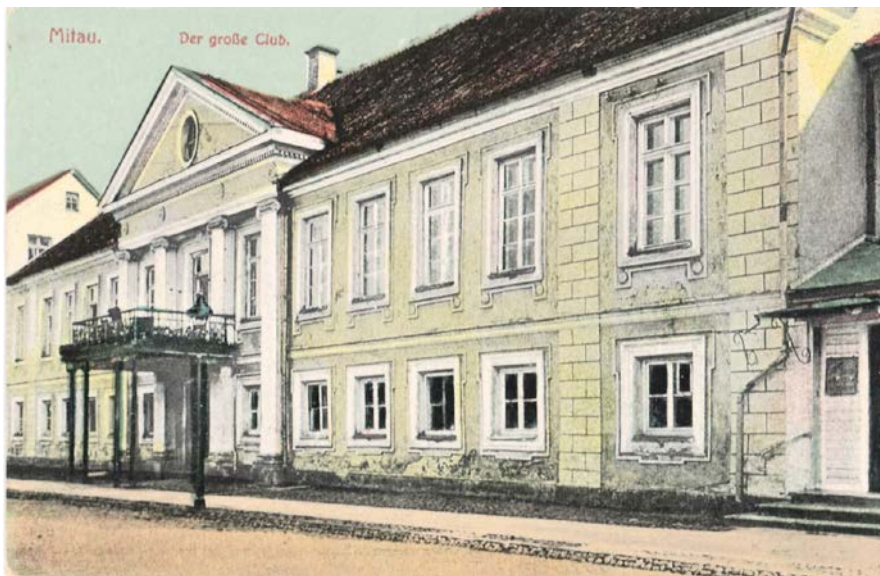
2. attēls. *Villa Medem*. – ĢEJMMM, 30954-708.

Viena no šīm koncertvietām bija klasicisma stilā celtā Mēdema vasaras rezidence (*Villa Medem*), kas tika atklāta tās iemītniekiem 1818. gadā un kā vienīgā vēl aplūkojama mūsdienās. LUAB kolekcijā atrodamas trīs afišas par koncertiem 1845. un 1847. gadā (LUAB, R 22150: 6, 7, 12). 1845. gada 13. un 15. jūnija vakaros notikuši lieli instrumentālmūzikas koncerti, kuros piedalījušās Zīgerta un Šmita kapelas (“*Siegertschen und Schmidtschen Musik-Chor*”)³⁵, klausītājiem par prieku atskaņojot gan uvertīras un baleta skatus, gan valšus, polkas un maršus. 1847. gada 22. jūnijā čehu diriģenta un komponista Johana Jozefa Šrāmeka (*Johann Josef Schramek*; *Šrámek*;

34 E-pasta sarakste ar LNOB sabiedrisko attiecību vadītāju Irbi Treili 2022. gada 19. septembrī.

35 *Musik-Chor* jeb mūziķu koris nozīmē instrumentālu kapelu, arī orķestra kapelu.

1814–1874) vadībā Mēdema villā pēdējo reizi sezonā uzstājās Rīgas Pilsētas teātra jaunais orķestra sastāvs³⁶. Kapelmeistara Šrāmeka vadībā tika atskaņotas vairākas polkas un valši, bet koncerta otro daļu atklāja ar Doniceti operas *Belizārs* uvertīru (!). Programmā iekļauti Herolda, Meierbēra un Bellīni populāru operu fragmenti, kā arī Johana Štrausa (dēla) mūzika un paša Šrāmeka *Abschieds-Walzer* (*Atvadu valsis*). Liksmā programma sākusies grāfa Mēdema piepilsētas savrupmājā svētdienā pulksten pusdeviņos vakarā.

3. attēls. Skats uz Muižnieku klubu Katrīnas ielā, 20. gadsimta sākums. – ĢEJVM, 30954-482.

Nedaudz agrāk – 1809. gadā – celts Lielais (Muižnieku) klubs Katrīnas (mūsdienās – Driksas) ielā. Muižnieku kluba ēku³⁷ uzcēla bijušās Kurzemes hercoga oranžērijas vietā un tur pulcējās dižciltīgo ģimenes. Jelgavas koncertu afišās figurē norāde “*im Saale des grossen Clubbs*” (“Lielā kluba zālē”). 1842. gada 15. jūnijā pusdienlaika koncertā (pl. 12.30) savā ārzemju braucienā šeit uzstājies tolaik pazīstamais vācu pianists un komponists no Sanktpēterburgas Ernsts Hāberbīrs (*Ernst Haberbier*, 1813–1869), kurš piecus gadus vēlāk kļuva par Krievijas cara galma pianistu un turpināja sniegt koncertus Eiropā līdz pat gadsimta 60. gadiem. Savā solo koncertā Hāberbīrs spēlēja lielu slavu ieguvušā Sigismunda Tālberga skaņdarbus, Mendelsoņa-Bartoldi, Šopēna un arī savas kompozīcijas (LUAB, R 22150: 1, 3). Tikai dienu iepriekš – 1842. gada 14. jūnijā – Jelgavas publika Muižnieku klubā tika lutināta ar pusdienlaika koncertu, kurā muzicēja Parīzes Karaliskā itāļu operteātra pirmais obojists un angļu raga virtuozs Žans M. Olivjē (*Jean M. Olivier*); viņa koncerti jau bija izskanējuši Rīgā tā paša gada 30. aprīlī un 7. maijā (Rudolph 1890: 174). Olivjē neatskaņoja gluži solo programmu; tas bija koncerts atkal ar dažu dziesmu un operāriju iestarpinājumiem, lai solists varētu

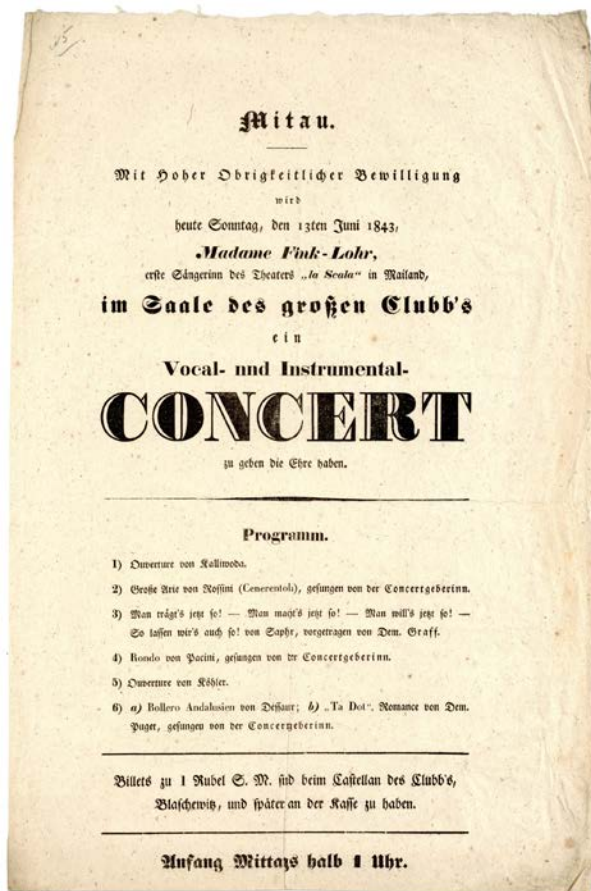
36 Johans Jozefs Šrāmekis bija no 1844. gada Rīgas Pilsētas teātra kapelmeistars un Rīgas Mūzikas biedrības diriģents. Pēc 1844./1845. gada sezonas, kad Rīgas Pilsētas teātra direktors Frīdrihs Engelkens (*Friedrich Engelken*, 1804 vai 1808–1879) bija nolēmis samazināt algu orķestra mūziķiem, orķestranti pieteica streiku un tika atlaisti, kā rezultātā Šrāmekam bija jāorganizē jauns orķestra sastāvs (Breģe 2001: 181).

37 Tās vāciskais nosaukums bija *Mitau-Adelsklub*; ēka līdz mūsdienām nav saglabājusies.

atvilkt elpu. Kā nozīmīgs notikums Kluba zālē vērtējams koncerts 1843. gada 13. jūnijā, kad pusdienlaikā (šoreiz pl. 13) uzstājusies *La Scala* teātra primadonna Anna Finka-Lora (*Madame Anna Fink-Lohr*). Viņa dziedājusi Rosīni, Grāfu un Pačīni, savukārt koncerta instrumentālajā daļā skanējusi Kalivodas uvertūra (LUAB, R 22150: 5). Ņemot vērā nosauktos skaņdarbus, tā bijusi svētdienai visnotaļ piemērota dzirkstīga programma. Par mākslinieci zināms, ka viņa Rīgā uzstājusies 1843. gada 25., 28. aprīlī, 3. maijā un 13. oktobrī, turklāt vēlējusies kādu laiku šeit pavadīt kā vokālā pedagoģe, kas laikam tomēr nav izdevies (Rudolph 1890: 61). Kā pēdējā liecība par kādu koncertu Lielajā (Muižnieku) kluba zālē saglabājusies afiša no 1850. gada 12. jūnija. Tas arīdzan bijis dienas pasākums (sācijas pl. 12), taču šoreiz izsludināts kā muzikāli deklamatorisks rīts (LUAB, R 22150: 11). Divdaļīgajā pasākumā izskanējusi I daļa no Bēthovena “Lielā kvarteta” (*Grosses Quartett*) – tātad izvērsta kompozīcija, taču brīvā veida apzīmējums neļauj noskaidrot, kurš tieši kvartets domāts, Konradīna Kreicera dziesma vīru dubultkvartetam *Kapela Domažorā* (*Die Kapelle*) un Luija Špora 13. stīgu kvarteta mīminorā *Finale-Vivace*, kā arī ārija no Žaka Fromantāla Alevī operas *Žīdiete* (*Die Jüdin*; oriģ. *La juive*). Starp skaņdarbiem abās pasākuma daļās iekļautas gan vācu klasiskā

dramaturga Lesinga, gan austriešu satīras rakstnieka un žurnālista Morica Gotlība Safīra (*Moritz Gottlieb Saphir*, 1795–1858) sacerējumu deklamācijas (LUAB, R 22150: 11).

Nozīmīgus akcentus Jelgavas mūzikas vēsturē ienesusi Svētās Trīsvienības baznīca. Ar Jelgavas Svētās Trīsvienības baznīcas koncertdzīvi saistītus materiālus šodien varam atrast, sākot tikai ar 1885. gada datējumu. Tā ir vissenākā zināmā koncertvieta Jelgavas sirdī, kas diemžēl līdz mūsdienām nav saglabājusies pilnībā. Jelgavas Svētās Trīsvienības mūra baznīcas ēka esot bijusi pirmais tieši luterāņu draudzei celtais dievnams Eiropā (Spārītis 2011; *Jelgavas albums: Jelgava ..* 2017: 203). Tikai 1862. gadā, sekojot tā laika arhitektūras tendencēm, Svētās Trīsvienības baznīca ieguva smailo 80,5 m augsto torni,

4. attēls. *La Scala* primadonnas Annas Finkas-Loras koncerts Jelgavas Kluba zālē (1843). – LUAB, R 22150: 5.

5. attēls. Jelgavas Svētās Trīsvienības baznīcas iekšskats. – ĢEJMMM, 30954-687.

klūdama par Jelgavas panorāmas sakrālo celtņu dominanti. Vācu draudzei piederošā baznīca izcēlās ar plašumu, greznu interjeru, muižnieku dzimtu atdusas vietu epitāfijām, ķieģeļu klonu grīdu, smilšakmens kolonnām un vitrāžām (*Jelgavas albums: Jelgava ..* 2017: 203). Šī baznīca bija nozīmīga sakrālās mūzikas koncertvieta. No 1850. gada līdz mūža galam Jelgavā darbojās Rūdolfs Postels (*Rudolph Postel*, 1820–1889), kurš bijis pilsētas mūzikas direktors un šīs baznīcas ērģelnieks, kā arī mūzikas skolotājs pilsētas ģimnāzijā. Viņš vadījis lielu vokāli simfonisku skaņdarbu atskaņojumus (Mendelsona-Bartoldi oratorijas *Pāvils (Paulus)*, *Elija (Elijah)* u. c.). Par viņu cieņpilnas atmiņas paudis kādreizējais jelgavnieks, komponists Jāzeps Vītols (*Jāzeps Vītols. Manas dzīves atmiņas* 1988: 44–45). 1889. gadā, pēc Postela nāves, par mūzikas direktoru Jelgavā kļuva Vilhelms Retgerss (*Wilhelm Röttgers*)³⁸. Kā Svētās Trīsvienības baznīcas ērģelnieks viņš veidojis daudzas programmas ar saviem ērģel-darbiem. Retgerss arī mantoja priekšteča vēlmi un spējas Jelgavā iestudēt oratorijas, piemēram, 1893. gada pavasarī atskaņojot Jozefa Haidna *Gadalaikus (Die Jahreszeiten)* un 1899. gada ziemā – *Radīšanu (Die Schöpfung)* ([Anonym], *Libausche Zeitung* 08.03.1893; [Anonym], *Rigasche Rundschau* 29.11.1899).

Mākslas zinātnieks Ojārs Spārītis pirmais ir devis iespējami visaptverošu versiju par Jelgavas Svētās Trīsvienības baznīcas vēsturi (Spārītis 2011). Mākslas vēstures pētnieka uzmanībai garām nav paslīdējušas arī dievnama ērģeles ar balkonu. Spārītis raksta: “Ērģeļu balkona un instrumenta zināmā vēsture sākas ar pozitīva pieminējumu 1601. gadā.” (Spārītis 2011: 213) 1733. gads bija jaunā instrumenta uzstādīšanas un iesvētīšanas laiks. Savukārt 19. gadsimta prakse bija mehāniskās ērģeles aizstāt ar

38 Vācu diriģents un ērģelnieks, no 1889. gada līdz 1894. gadam bijis Jelgavas vīru kora *Mitauer Liedertafel* vadītājs. 1890. gadā dibinājis Mūzikas biedrības jaukto kori. Aktīvi koncertējis, diriģējis Jelgavas korus Augusta Fišera kapelas pavadījumā un atskaņojis gan vokāli instrumentālus darbus, gan simfonijas. Zināms, ka viņš darbojies Jelgavā vēl 1905. gadā (Breģe 2001: 164).

6. attēls. Svētās Trīsvienības baznīcas iekšskats ar 17. gs. kokgriezumiem. – ĢEJVM, 30954-688.

pneimatiskajiem instrumentiem. Jaunās ērģeles, ko vācu ērģelbūves meistars Johans Frīdrihs Šulce (*Johann Friedrich Schulze*, 1793–1858) piegādāja no Paulincellas, iesvētīja 1850. gada 4. martā Lieldienu dievkalpojumā. Līdz dievnama nodegšanai (1944) ērģeļu balkona margas rotāja muzicējošu eņģeļu ciļņi, un tie kā draudzes atzīta iepriekšējo paaudžu mākslas vērtība atkārtoti tika atveidoti jaunajam instrumentam pielāgotā balkona priekšsienā (turpat). Balkons bijis visnotaļ ietilpīgs, to balstījušas četrās rindās grupētas 12 slaidas, ar korintiskiem kapitējiem rotātas kolonnas. Balkonā varēja iekļūt pa kāpnēm sānu jomu galos, bet vieta instrumentam un korim bija paredzēta tikai tālu vidusjomā (Spārītis 2011: 220). Spārītis norāda, ka balkona priekšsienā bijuši iemontēti desmit kvadrāta formas pildņi ar renesanses apgērbos tērptiem cilnī grieztiem eņģeļiem, kas turējuši rokās baznīcas mūzikai raksturīgus instrumentus (turpat).

Svētās Trīsvienības baznīcas koncerta afiša (LUAB, R 22150: 23) vēsta, ka 1885. gada 10. novembrī Jelgavā viesojies vācu komponists profesors Alberts Bekers (*Albert Becker*, 1834–1899). Viņa sakrālā vokālā mūzika (kantāte, 16. gadsimta garīgs dialogs, dziesmas un psalmi korim un solistiem) programmā tikusi papildināta ar diviem vijoles solo *Adagio*, ko spēlējis slavenā Jožefa Joahima skolnieks, vācu vijolnieks Hanss Rozenmeiers (*Hans Rosenmeyer*). Ievēribas cienīgs ir fakts, ka Bekers bijis gan Halvorsena, gan Sibēliusa pedagogs. Interesanti arī konstatēt, ka šajā koncertā ērģeļu partiju atskaņojis Rīgas Doma ērģelnieks Frīdrihs Vilhelms Bergners jaunākais (*Friedrich Wilhelm Bergner*, 1837–1907) – tas pats, pēc kura iniciatīvas no 1882. gada līdz 1884. gadam Rīgas Domā iebūvētas firmas *Walker* ērģeles³⁹. Savukārt pārējās saglabājušās afišas vēstī par Vilhelma Retgersa

39 Vilhelms Bergners jaunākais izvērta Rīgā intensīvu koncertdzīvi. 1864. gadā viņš dibināja Rīgā Baha biedrību, no 1868. līdz 1906. gadam kalpoja kā Doma ērģelnieks, 1868. gadā kļuva par Rīgas Mūzikas biedrības diriģentu, 1871. gadā veica tolaik grūti realizējamu Bēthovena 9. simfonijas atskaņojumu sakarā ar komponista simtgadi, 1878. gadā nodibināja Doma kori, savukārt 1886. gadā pirmo reizi Rīgā atskaņoja Johana Sebastiana Baha *Mateja pasiju* (Vītolīšs un Krasinska 1972: 141).

kā mūzikas direktora aktivitātēm Jelgavas Svētās Trīsvienības baznīcas koncertdzīvē 1891., 1892. un 1894. gadā (LUAB, R 22150: 24–27). Retgerss vadīja Jelgavas *Liedertafel* un katru sezonu rīkoja garīgās mūzikas koncertus ar biedrības jauktā kora un mūzikas draugu līdzdalību (“*unter freundlicher Mitwirkung des gemischten Chores der Mitauschen Liedertafel und mehrere Musikfreunde*”). Programmās tika iekļauti ievērojamas sarežģītības pakāpes ērģeļdarbi (spēlēja pats Retgerss) un vokāli instrumentālu darbu fragmenti, kuru autori bija Bahs, Hendelis, Bēthovens, Brāmss, Mendelsons-Bartoldi, Lists, Bekers, Mufats u. c. Zīmīgi, ka no citas afišas (LUAB, R 22150: 28) var secināt, ka 1904. gadā Vilhelms Retgerss vadījis Jelgavas Mūzikas biedrību jeb filharmoniju (*Mitauer Musikalischer Verein (Philharmonie)*) un tā paša gada 14. novembra vakarā diriģējis Kerubīni Rekviēmu, kā arī dažas garīgas dziesmas, to vidū Alberta Bekera Ziemassvētku dziesmu *Sel’ge Stunde, frohe Kunde* (*Svētīgā stunda, priecīgā vēsts*) jauktajam korim.

Noslēgums

Šis raksts ir solis uz priekšu materiālu apgūvē par Jelgavas koncertdzīvi un tās dalībniekiem 19. gadsimtā. Jāpiekrīt Felicitas Šnē secinātajam, ka gan hercogistes pastāvēšanas laikā, gan vēlāk Jelgavā darbojušies daudzi ārzemju mūziķi, kuri cēlušies mūzikas kultūras līmeni, padarot pilsētu par vienu no mūzikas dzīves centriem mūsdienu Latvijas teritorijā (ĢEJVM, ZA-712: 6). Diemžēl daudzas vēsturiskās ēkas pilsētā gājušas bojā, un koncertdzīves tradīcijas neatgriezeniski izsīkušas. Līdz mūsdienām faktiski saglabājusies tikai grāfa Mēdema piepilsētas savrupmāja *Villa Medem*, taču aktīva koncertdzīve noritējusi gan Jelgavas teātrī, gan Muižnieku klubā, gan Amatnieku biedrības namā un tā pagalmā, kur paviljonā koncertējuši orķestri un solo mākslinieki, gan, protams, Svētās Trīsvienības baznīcā. Lai arī Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu lasītavā glabājas tikai viena materiālu mape (kolekcija) ar 28 vienībām, šo afišu izpēte sniedz pārskatu par ārzemju mūziķu plejādi un repertuāra daudzveidību Jelgavā laikposmā no 1842. līdz 1908. gadam. Diemžēl līdz šim nav tapušas akadēmiskas monogrāfijas par Jelgavas mūzikas dzīvē nozīmīgām personībām, piemēram, Rūdolfu Postelu, Karlu Rapu vai Vilhelmu Retgersu. Par vienu no vērtīgākajiem izziņas avotiem kļuva Baltijas vēstures pētnieka Karla Oto Šlaua *mūža darbs* – monogrāfija par Jelgavu 19. gadsimtā (1995), kaut mūzikas tēmai tur veltītas vien dažas lappuses. Pētniecisko darbu ir vērts turpināt par spīti tam, ka, objektīvi raugoties, arhīvu materiālu resursi ir ierobežoti. Šī raksta mērķis bija meklēt avotus vai atsauces faktiem, kas nereti minēti *garāmejojot* un vēlāk pārpublicēti, taču kuriem līdz šim trūcis akadēmiski pamatotu pierādījumu. Pētījums būtiski papildina visnotaļ fragmentāro informāciju par 19. gadsimta ārzemju mūziķiem, kuri muzicējuši ne vien Rīgā, bet arī Jelgavā.

Izpētītie dokumenti ļauj apstrīdēt savulaik Jāzepa Vītola memoāros izteikto spriedumu par Jelgavu kā “dziļi mietpilsonisku pilsētu” (*Jāzeps Vītols. Manas dzīves atmiņas* 1988: 44). Tiesa, Vītols Jelgavā pavadīja bērnības un pusaudža gadus

(1867–1880), turklāt līdz tam lielas metropoles un galvaspilsētas nebija redzējis (to viņš paspēja un varēja salīdzināt vēlāk), tomēr Jelgavā visa 19. gadsimta laikā noritēja samērā rosīga mūzikas dzīve – skolās, atsevišķos pilsoņu namos darbojās nozīmīgi kultūras dzīves cilvēki. Par pilsētas spēju iekļauties plašākos mūzikas kultūras procesos liecina arī fakts, ka Vāgnera opera *Tanheizers* neilgi pēc pirmuzveduma Rīgas Pilsētas teātri izskanēja Jelgavā 1853. gada 10. februārī (*Rigasche Zeitung* 05.02.1853), un publikas interese par iestudējumu bijusi ilglaicīga, jo vēl 19. gadsimta 70. gadu pirmajā pusē to atminas Jelgavā redzējis arī Jāzeps Vītols (*Jāzeps Vītols. Manas dzīves atmiņas* 1988: 39).

19. gadsimtā Jelgavā – šajā cariskās Krievijas guberņas pilsētā – valdīja visnotaļ vāciska (vācbaltiska) vide, taču sāka veidoties arī latviešu pilsoniskā sabiedrība. Sabiedriski politisko apstākļu ietekmē līdzās Rīgai Jelgava pamazām kļuva par vienu no latviešu muzikālās dzīves centriem. Gadsimta griezumā redzams, ka tā bija kā līdzās augoša māsa Rīgai.

BIBLIOGRĀFIJA

AVOTI

Nepublicētie materiāli

Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja (ĢEJVM) krājums:

ĢEJVM, [bez šifra]. Žigure, Anna (2022). *Atmiņu lauskas par sen zudušo Jelgavu* [nodaļas tulkojums no igauņu valodas un komentāri izdevumam: Wiedemann, Ferdinand Johann (2014). *Mälestusi minu elust : teateid ja ülestähendusi minu sugulaste kohta, kogutud St. Peterburis 1858. aastast alates*. Tõlkinud Anti Lääts; toimetanud Jaak Peebo; kujundanud Mari Ainso; manuskripts].

ĢEJVM, ZA-274. Strekāvins, Aleksandrs. Piezīmju *Par seno Jelgavu* 6 burtnīcas [manuskripts].

ĢEJVM, ZA-712. Šnē, Felicita (1977). *Jelgavas mūzikas dzīve* [manuskripts].

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) krājums:

LNB, N83-3/243. *Drei Gesänge in Musik gesetzt und seinem Freunde gefühlvollen Prediger Carl Amenda in Talsen gewidmet von Carl Eisrich*. Mitau, 1809. Gedruckt bei Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn.

LNB, NA-2/16970. *Muhsu Greetiņa: Sechs Lettische Lieder, Text von Pastor Schulz zu Birzgallen, Musik von Pastor Mylich zu Blieden*. Mitau, 1835. Gedruckt bei Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn [eksemplāra kopija].

LNB, NRt/33. Gaetāno Doniceti opera *Belizārs* (*Belisar*).

LNB, RXA 408, 569. *Bei J. Fr. Steffenhagen und Sohn in Mitau sind folgende neue Bücher und Musikalien für beigesetzte Preise zu haben.* Mitau, 1803.

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas (LUAB) krājums:

LUAB, R 6770. Rīgas Pilsētas teātra izrāžu un koncertu programmas, 1842. gads.

LUAB, R 6787. Rīgas Pilsētas teātra izrāžu un koncertu programmas, 1859. gads.

LUAB, R 22150. Jelgava. Koncertu programmas, afišas, paziņojumi Amatu b[iedrī]bas, kluba telpās un baznīcās (1842–1908).

LUAB, R 22154. Concert-Anzeigen 1839–1852.

Vizuālie materiāli

Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja (ĢEJMMM) krājums:

ĢEJMMM, 9630. Jelgavas teātris. Zīmējums (Aleksandra Strekāvina atlase par seno Jelgavu, 20. gadsimta 50. gadu beigas).

ĢEJMMM, 30954-482. Skats uz Muižnieku klubu Katrīnas ielā, 20. gs. sākums.

ĢEJMMM, 30954-687. Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas iekšskats.

ĢEJMMM, 30954-688. Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas iekšskats ar 17. gs. kokgriezumiem.

ĢEJMMM, 30954-708. Mēdema villa (*Villa Medem*).

161

PERIODIKA

[Anonīms]. No Jelgawas. *Tas Latweeschu ļauzchu draugs*, Nr. 34, 22.08.1835., 134.

[Anonym]. Vermischte Nachrichten. *Der Zuschauer*, Nr. 5470, 22.05.(03.06.)1843, 393.

[Anonym]. Theater in Mitau. *Rigasche Zeitung*, Nr. 71, 17.06.1843, 7.

[Anonym]. Aus Mitau. *Rigasche Zeitung*, Nr. 39, 17.(29.)02.1864, 1–2.

[Anonym]. Locales. *Der Baltijas wehstnesis theilt mit [..]. Zeitung für Stadt und Land*, Nr. 89, 17.04.1869, 2.

[Anonym]. Inland. *Rigasche Zeitung*, Nr. 248, 24.10.(05.11.)1873, 1.

[Anonym]. Inland. *Libausche Zeitung*, Nr. 52, 08.(20.)03.1893, 2.

[Anonym]. Locales. *Rigasche Rundschau*, Nr. 268, 29.11.(11.12.)1899, 5.

Apkalns, Longīns (1969). Rihards Vāgners Latvijā. *Latvju Mūzika*, Nr. 2, 159–170.

Kince, Velga. Mīlihs un viņa Grietiņa. *Mūzikas Saule*, Nr. 4 (108), 2021, 82–83.

Melderis, Gunārs. Bēthovens un Latvija. *Māksla*, Nr. 4, 1970, 29–31.

P[ilzer], Fr[iedrich]. Hans v. Bülow. Concert in Mitau und zweites Concert in Riga. *Rigasche Zeitung*, Nr. 41, 19.02.(03.03.)1873, 2.

Rozenvalds, K. Jelgavas teātri gadsimtu gājumā. *Zemgales Komunisti* (Jelgava), Nr. 72, 06.05.1959., 2.

[Skruzītis, Mikus jeb Skruzīšu Mikus]. Tautas swehtki Jelgavā. No M. Skrusischa. *Austrums*, Nr. 10, 01.10.1892., 305–309.

Šnē, Felicita. Mūzikas dzīve Jelgavā. Pagājušā gadā apritēja 100 gadi, kopš Jelgavā pirmo reizi notika Dziesmu svētki. *Darba Uzvara* (Jelgava), Nr. 3, 04.01.1969., 3.

[Theater-Repertoire]. *Rigasche Zeitung* Nr. 2, 03.01.1853, 4.

[Theater-Repertoire]. *Rigasche Zeitung*, Nr. 29, 05.02.1853, 4.

LITERATŪRA

Adolfa Allunana atmiņas par latviešu teātra izcelšanos (1924). Tulkojusi Valeska Allunan. Rīga: Ģenerālkomisijā pie A. Gulbja.

Breģe, Ilona (2001). *Cittautu mūziķi Latvijā 1401–1939*. Leksikons. [Rīga]: Zinātne.

Brille, J. (1928). *Zemgales galvas pilsēta Jelgava*. Vēsturisks apraksts līdz ar Kurzemes hercogu ģimētnēm un ievērojamākām Jelgavas vietām. H. Allunana grāmatu tirgotavas izdevums.

Dēriņš, Jūliuss (2016). *Ko es nekad negribētu aizmirst jeb atmiņas no manas dzīves*. Sērija *Vēstures Avoti*. No vācu valodas tulkojusi Valda Kvaskova. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs.

Dēriņš, Jūliuss (2019). *Iepazīstot Latvijā: mākslinieka Jūliusa Dēriņa ceļojumu piezīmes, 19. gadsimta otrā puse*. Sērija *Vēstures Avoti*. No vācu valodas tulkojusi Valda Kvaskova. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs.

Fragmentirte Skizzen und Skelette, über's Theater und die Schuchsche Schauspielergesellschaft (1790). Königsberg, Danzig und Thorn.

Geck, Martin (2013). *Richard Wagner: A Life in Music*. Translation by Stewart Spencer. Chicago and London: The University of Chicago.

Hausmanis, Viktors (1988). *Ādolfs Alunāns. Aktieris. Režisors. Dramaturgs*. Rīga: Liesma.

Holtei, Carl von (1855). *Ein Mord in Riga*. Prag–Leipzig: Kath. Herzabek & Heinrich Hübner.

Holtejs, Karls fon ([1855]/2000). *Slepkavība Rīgā*. No vācu valodas tulkojusi Astra Moora, avīzes *Laiks* (ASV) redaktore. Rīga: Elpa.

- Jāzeps Vītols. *Manas dzīves atmiņas*. (1988). Sast. Oļģerts Grāvītis. Rīga: Liesma.
- Jelgavas albums: Jelgava senajās pastkartēs* (2017). Sast. Gita Grase. [Jelgava]: Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs.
- Kundziņš, Kārlis (1968). *Latviešu teātra vēsture*. Pirmais sējums. No pirmsākumiem līdz 19. gs. beigām. Rīga: Liesma.
- Lindenberga, Vita, Jānis Torgāns un Lolita Fūrmane (1997). *Gadsimtu skaņulokā*. Rīga: Zinātne.
- Litzmann, Berthold ([1902]/1920⁶). *Clara Schumann. Ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*. Erfasst von Barbara Koch. Bd. 2. Leipzig: Breitkopf & Härtel.
- Loewenberg, Alfred ([1942]/1978³). *Annals of Opera 1597–1940*. Compiled from the original sources with an introduction by Edward J. Dent. Third edition, revised and corrected. London: John Calder.
- Mana Jelgava* (2015). Sast. Andris Tomašūns. Jelgava: Jelgavas pilsētas dome.
- Połczyńska, Edyta (1990). Karl von Holteis Kościuszko-Verehrung. *Studia Germanica Posnaniensia*. Adam Mickiewicz University Press, Poznań, vol. XIV, 3–20.
- Prēdele, Zane (2021). No Jelgavas mūzikas vēstures: IV Vispārīgo latviešu Dziesmu un Mūzikas svētku nozīmīgums. *Mūzikas akadēmijas raksti*, XIX. Sast. Lolita Fūrmane. Rīga: Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija, 127–147.
- Rudolph, Moritz (1890). *Rigaer Theater- und Tonkünstler-Lexikon nebst Geschichte des Rigaer Theaters und der Musikalischen Gesellschaft*. Riga: Commissions-Verlag von N. Kymmell.
- Schlau, Karl-Otto (1995). *Mitau im 19. Jahrhundert. Leben und Wirken des Bürgermeisters Franz von Zuccalmaglio (1800–1873)* (=Beiträge zur baltischen Geschichte, Band 15). Wedemark–Elze: Verlag Harro v. Hirschheydt.
- Skrābāns, Raimonds (1993). *Izcilie pasaules mūziķi Rīgā*. Rīga: Zinātne.
- Spārītis, Ojārs (2011). *Versija par Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcu*. Jelgava: Jelgavas pilsētas pašvaldība.
- Šmite, Edvarda (2010). Jūliuss Dēriņš Jelgavā. *Senā Jelgava*. Sast. Elita Grosmane. Rīga: Neputns, 234–251.
- Šnē, Felicita (1970). Jelgavas mūzikas dzīve. *Latviešu mūzika*, VIII. Sast. Arvīds Darkevics un Ludvigs Kārklīšs. Rīga: Liesma, 175–205.
- Torgāns, Jānis (2021). Das Riga Richard Wagners. *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig*, Heft 23, hrsg. von Helmut Loos, Klaus-Peter Koch und Stefan Keym. Leipzig: Gundrun Schröder Verlag, 203–212.
- Vitoliņš, Jēkabs, un Lija Krasinska (1972). *Latviešu mūzikas vēsture*. Rīga: Liesma.

Wagner, Richard (1911). *Mein Leben*. Erster Band. München: F. Bruckmann A–G.

Wiedemann, Ferdinand Johann (2014). *Mälestusi minu elust: teateid ja ülestähendusi minu sugulaste kohta, kogutud St. Peterburis 1858. aastast alates*. Lääts, Anti (tõlkinud), Peebo, Jaak (toimetanud). Tartu: Ilmamaa.

Zemovičs, Elmārs (2020). *Koncertdzīve Jelgavā 1920–1940*. [Rīga]: Laika grāmata.